

8 Datavuodđu sámi statistihkkii

Ávžžuhusat *Sámi loguid mitalit 1-8* artihkkaliid ektui

Jon Todal, «Sámi statistihka guorahallanjoavkku jodiheaddji»

Čoahkkáigeassu

Eanemus adnon dieđalašvuodđu artihkkaliin Sámi logut mitalit almmuheamis lea dássáži leamaš statistihkat vuodđuduvvon dieđuide maid mii leat gohčodan SED-guovlun. Dát geográfalaš vuodđuduvvon statistihkat leat addán ollu ođđa dieđuid sámi servodaga birra. Muhtin servodatsurggiin livčče čearddalaš vuodđuduvvon statistihkka addán eambbo relevánta dieđuid go geográfalaš vuodđuduvvon, muhto Norggas ii leat datavuodđu čearddalašvuoda ektui, maid sáhtá atnit go ráhkada statistihka.

Artihkal ávžžuha ahte Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ain berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieđuid vuodul. Viidásit ávžžuha artihkal ahte álggahuvvo guorahallanbargu movt metodalaččat buoremusat sáhtášii kártet sámeielagiid Norggas. Muhtin sámi servodatsurggiin váilot statistihkat. Dás ferte veardidit movt boahtteáiggis lea vejolaš háhkat dieđuid.

«Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku» lea loahpahan iežaset nuppi njealjejahkásaš nammaduvvonáigodaga, ja joavku lea almmuhan oktiibuot gávccii raportta fágaartihkkaliiguin, Sámi logut mitalit 1 – 8. Statistihkaid vuodul, mat leat almmuhuvvon, leat artihkkalčállit kommenteren ja guorahallan rievdamiid sámi servodagas. Mánngas čállin Sámi logut mitalit leat maiddái kommenteren ja árvoštallan dan datavuoddu, man ala de leat huksen iežaset artihkkaliid, ja čoahkkáigeassu dán artihkkalis lea ge vuodđuduvvon juste daidda čálliid kommentáraide ja árvoštallamiidda.

8.1 Guovttelágan dieđut

Vuosttaš artihkal *Sámi logut mitalit 1* lei earenoamážiid datavuoddu birra sámi statistihkkii. Paul Inge Severeide čujuhii dán artihkkalis guovttelágan sorttat dieđuide dakkár statistihkkii, geográfalaš ja čearddalaš vuodđuduvvon dieđuide.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas leat geográfalaš vuodđuduvvon dieđut daid árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Muhto Norggas ii gávndno makkárga sámi čearddalaš registtar maid sáhtá atnit go ráhkada indiviidavuodđuduvvon sámi statistihkka.

Severeide guorahallá iežas artihkkalis gos goitge sáhtá gávndat indiviidavuodđuduvvon sámi dieđuid, ja movt sáhtášii daid vuodul goitge ráhkadit nu go son gohčoda “statistihka sámi populašuvnnas”, mas de ráhkadit statistihka mii heive sápmelaččaide dego čearddalašjoavkun Norggas. Dása boahtit ruovttoluotta.

2006 rájes lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) juohke nuppi jagi almmuhan girjji maid lea gohčodan *Sámi statistihka*. Dán girjái ráhkada SGD dieđuid maid leat gohčodan SED-guovllun. SED-guovlu lea geográfalaš guovlu mii lea oktii biddjon suohkaniiguin ja osiin suohkaniin gosa Sámediggi juolluda doarjagiid ealáhusdoaimmaide.¹ Dát guovlu fátmasta árbevirolaš sámi ássanguovlluid davábealde Sáltoduoddara, ja rehkenasto ahte hui stuora oassi sápmelaččain Norggas orrot dáppe.

Severeide čujuha iežas artihkkalis ahte muhtin oassi sápmelaččain Norggas orrot olggobealde SED-guovllu, ja sii eai dan dihte boađe mielde dakkár sámi statistihkkii. Siskkobealde SED-guovllu orrot lassin sápmelaččaide muhtin oassi čearddalaš dáččat ja sisafárreaddjit, ja sii šaddet maid mielde dan sámi statistihkkii mii vuodđuduvvo SED guvlui. Man “muoseheamit” dát bealit leat dan geográfalaš vuodđuduvvon statistihkkii, bohtá das makkár sámi fáttas háliida guorahallat.

8.2 Demográfalaš dieđut sápmelaččaid birra

Sámi logut muitalit leat leamaš oktiibuot vihtta artihkkala olmmošlogu rievdamat ektui sámi ássanguovlluin.

Svanhild Andersen ja Torunn Pettersen guorahalaiga 2008 olmmošlogu rievdamat SED-guovllus (dalle gohčoduvvui SOF-guovllun²) guhkes áiggi ektui. Andersen ja Pettersen gohčodeigga olmmošlogu rievdamat dán guovllus “roassun”. Seammás ledje erohusat dán guovllu siskkobealde – olmmošlogu rievdamat ii lean negatiivvalaš miehtá. Statistihkalaš ávžžuhus dan guovtti čállis lei ahte vuđoleabbo guorahallat detáljjaid statistihkas, vai dakko bokte sáhttit čielggadit eambo sivaide erohusain³. Soai ávžžuheigga eambo aktiivvalaččat geavahit statistihka mii juo gávdno, eaba ge árvalan viežžat eará dieđuid.

Demográfalaš artihkal maid Øivind Rustad čálii 2010 čájehii earret eará movt olmmošlogu njiedjan SED-guovllus dáhpáhuvai. Dát artihkal ii sisttisoallan statistihkalaš fágalaš ávžžuhusaid.⁴ Dat golbma demográfalaš fágaartihkkala raporttas *Sámi logut muitalit* 2012 eaiige sisttisoallan ávžžuhusaid mat earenoamáziid ávžžuhit viežžat earálágan datavuodui vai beassá ráhkadit earálágan statistihka⁵.

Dán vuodui sáhttit dadjat ahte dat maid *Sámi logut muitalit* lea čállán demografiija birra dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin, ii leat oaidnán dálá statistihka SED-guovllus buorre vuodđun guorahallamiidda, seammás go leat diehtán statistihka headjuvuodaid birra - headjuvuodat maid Paul Inge Severeide čujuhii juo *Sámi logut muitalit 1* (geahča badjelis).

¹ Oanádus SED lea «Sámedikki ealáhusovdáneami doarjjaortnet»

² SOF lei oanádus dalá Sámi ovdánahtinfondii.

³ Andersen, Svanhild ja Pettersen, Torunn (2008): «Álbmotovdáneapmi sámi ássanguovlluin – guovddušteapmi ja stabilitehta.» *Sámi logut muitalit 1*

⁴ Rustad, Øivind (2010): «Álbmotovdáneapmi SED-guovllus 1990-2010.» *Sámi logut muitalit 3*

⁵ Broderstad, Ann Ragnhild og Sørli, Kjetil (2012): «Orrun- ja fárentreanddat dárusámi suohkaniin 40 jagi áigodagas go guoská relašuvnna ja barggolašvuoda ektui.» *Sámi logut muitalit 5*

Pettersen, Torunn (2012): «Sápmelaččat Norggas 40 000 40 jagis?» *Sámi logut muitalit 5*

Severeide Paul Inge (2012): «Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?» *Sámi logut muitalit 5*

8.3 Sápmelaččaid dearvvašvuoda dieđuid datavuoddu

2009, 2010 ja 2015 raporttain ledje buohkain artihkkalat dearvvašvuoda birra.⁶ Dat guokte vuosttaš artihkkala čálii Magritt Brustad, ja dan mañjemusa (2015) ges čáliiga Magritt Brustad ja Torhild Lauritsen färrolaga. Artihkal 2015 lei bátne dearvvašvuoda birra. Dan mañjemus artihkkalis ii lean čálii guovttos earenoamáš statistihkalaš hástalusat.

Go leat váilevaš dieđut ovttaskas indiviida čearddalašvuoda ektui, de sáhtta almmolašvuodas leat váttis ráhkadit deaivilis ortnegiid. Brustad čujuhii dán fáttás juo 2010 artihkkalis, mii lei bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki birra. Dás son čálii earret eará: “Go galgá sáhttit čilget sivvaoktavuodaid gaskal iešguđetlágan eallinlágiin ja eallindilálašvuodain ja bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki ektui sámi álbmogis, de lea dárbu guorahallamiidda mas čearddalašvuoda dieđut leat indiviidadásis mielde.” Diekkár dieđut eai oba gávdno ge.

Leat goitge čadahuvvon mánga stuora dearvvašvuodaiskadeami gos leat geahččalan kártet makkár oktavuoha lea gaskal dearvvašvuoda ja sámi čearddalašvuoda, ja Magritt Brustad 2009 artihkal lei dieđalaščoahkkáigeassu huksejuvvon dakkár iskkademiide. Datavuoddu ledje dieđut maid oasálastit adde iskkadeamis, ja oasálastit ledje maiddái addán dieđuid iežaset čearddalašvuoda ektui.

Brustadas ii lean njuolgut makkárge ávžžuhus boahhteáiggi datavuodu ektui, muhto artihkkalis son čielggadii movt “sápmelaš” lei meroštallon dain iešguđetge iskkadeamis. Ii gávdno makkárge “autoriserejuvvon” definišuvdna mii “sápmelaš” lea. Muhto statistihkka dárbbasa joavkkuid, ja joavkkuid juohkin ferte dahkkot definišuvnnaid vuodul.

Dákko leat mii sámi statistihkaváttisvuodas. Jus juohke ovttaskas dataviežžamis lea su iežas definišuvdna joavkkuin, de šaddá váttis buohtastahttit bohtosiid.

8.4 Ealáhusaid dieđuid datavuoddu árbevirolaš sámi ássanguovlluin

Svanhild Andersen čálii 2009 artihkkala vuoddoealáhusaid birra sámi árbevirolaš guovlluin⁷. Son huksii čállosa Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieđuid vuodul SED-guovllus, ja dása lei datavuoddu buorre go lei sáhka iešguđet lágan ealáhusain guovllus.

Ii leat nu ahte buohkat barggolašvuodas dan guovllus barget dušše ovttá ealáhusas. Bargat mángga ealáhusas lea guhkes árbevierru sámi servodagas. Andersen čujuhii artihkkaliiddis ahte dárbbášuvvo eambo máhttu dan oassái ealáhuseallimii dain sámi guovlluin.

Dat čearddalaš dimenšuvdna lea juo guorahallon kapihttalis mii lea demografijja ja dearvvašvuoda birra badjelis, ja dat mii čuožžu daid váilevašvuodaid birra čearddalaš vuodduvuvvon statistihka ektui, guoská ealáhusstatistihkkii maiddái. Sáhtta dás jearrat mii addá buoremus gova sámi servodagas, leat go ealáhuseallima rievddadeami logut siskkobealde daid

⁶ Brustad Magritt (2010): «Bargonávccahisvuodaoadju ja sosiálaveahki.» *Sámi logut muitalit 3*

Brustad, Magritt (2009): «Sámi álbmoga dearvvašvuoha – dieđalašvuoda čoahkkáigeassu álbmotiskademiid almmuhuvvon bohtosat Norggas.» *Sámi logut muitalit 2*

Brustad, Magritt ja Lauritsen, Torill (2015): «Bátne dearvvašvuoha sámi álbmogis Finnmárkkus» *Sámi logut muitalit 8*

⁷ Andersen, Svanhild (2009): Vuoddoealáhusat boazoealáhus, eanandoallu ja guolásteapmi *Sámi logut muitalit 2*

árbevirolaš sámi gilážiin, vai leat go dieđut ealáhusbargiid čearddalaš duogážiis? Vástáduš jearaldahkii soaitá leat artihkal mii sáhtá huksejuvvot goappaš sorttat dieđuide, go dat attašii buoremus gova.

2014 *Sámi logut muitalit* lei ealáhus váldofáddán, ja njeallje artihkkala ledje juste dan fáttá birra.⁸ Else Grethe Broderstad ja Einar Eythórson čáliiga guolásteami birra ja Jan Åge Riseth čálii boazoealáhusa birra. Sigrid Skålnes guorahalai ealáhusovdáneami SED-guovllus 2000-logus, ja Gunnar Claus guorahalai barggolašvuodastatistihka SED-guovllus.

Váilevašvuhta statistihkas čujuhedje artihkalčállit ahte lea unnán diehtu sin birra geat eai lean barggolašvuodas dahje eai studeren. Sii gárte olggobeallái statistihka. Lea maiddái unnán diehtu olbmui geat oanehisáigge leat riikkas. Dat mañemus joavku lea dehálaš ealáhuseallimii sámi guovlluin dál. Čállit ohcaledje maiddái dieđuid dan ektui gosa šadde dat olbmot geat heite ealáhusain, mat ledje garrasit njiedjame.

Čállit ealáhusartihkkaliin 2014 raporttas ohcaledje maiddái, nugo Svanhild Andersen dagai 2009, eambo dieđuid bargolotnolasvuodain ja oasseáiggebargguin.

Earret boazoealáhusa artihkkalis, de ledje buot ealáhuseallimaartihkkalat dihto geográfalaš guovlluin davvin. Boazoealáhus doaimmahuvvo sturorit oasis riikkas, ja dán ealáhusas dahkko viiddis statistihka mii guoská miehtá Norgga. Go lea čielggas makkár oassi ealáhusas doaimmahuvvo sápmelaččain, ja makkár oassi doaimmahuvvo dáčča boazoservviin, de lea dás čearddalaš vuodđuduvvon ealáhusstatistihka. Čálii buohtastahtti sámi boazoealáhusa ja dáčča boazoserviid.

8.5 Datavuoddu servodaga sámegielaid máhtu birra

Guđa dan gávccii almmuhuvvon raporttas *Sámi logut muitalit* sisttisdoalle artihkkaliid mat čuvvo ovdáneami sámegiela válljemis oahpahusgiellan skuvllain ja sámegiela válljen skuvlafágan. Dušše 2013 ja 2014 raporttain ii lean diekkár artihkal. 2015 lei Torkel Rasmussen artihkkalčáli giellaválljemis skuvllas, muđui lei diekkár artihkkaliid čállán Jon Todal.⁹

Sámegiela hárrái vuodđoskuvllas lea statistihka mii čájeha man oallugat válljejit sámegiela jahkásaččat vuosttašgiellan ja nubbingiellan. Diet logut almmuhuvvojit juohke jagi VSD (Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas). Nu leage álki čuovvut makkár rievdamat dáhpáhuvet.

Dain statistihkain mat leat gávdnamis čájehuvvui maiddái movt oahppit juohkásedje dan golmma sámegiel jovkui, mat oahpahuvvojit min riikkas. Sáhtii dasa lassin maid oaidnit movt

⁸ Broderstad, Else Grete ja Eythórson (2014): «Mii dáhpáhuvvá guolástemiin dain mearrasámi vuonain?» *Sámi logut muitalit* 7

Claus, Gunnar (2014): «Barggolašvuhta SED-guovllus.» *Sámi logut muitalit* 7

Riseth, Jan Åge (2014): «Ceavzilis boazoealáhus?» *Sámi logut muitalit* 7

Skålnes, Sigrid (2014): «Ealáhusovdáneapmi SED-guovllus 2000-logus.» *Sámi logut muitalit* 7

⁹ Rasmussen, Torkel (2015): «Sámegiella vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpahusas.» *Sámi logut muitalit* 8

Todal, Jon (2013): «Sámi gielladili kvantitatiiva rievdan Norggas.» *Sámi logut muitalit* 6

Todal, Jon (2008): «Sámegiella vuodđoskuvllas–dásseadis lassáneapmi ja fáhkka njiedjan.» *Sámi logut muitalit* 1

Todal, Jon (2009): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 2

Todal, Jon (2010): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 3

Todal, Jon (2011): «Duođalaš njiedjan sámegiella nubbingiella fágas» *Sámi logut muitalit* 4

Todal, Jon (2012): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas 2011/12.» *Sámi logut muitalit* 5

oahppit juohkásedje geográfalaččat, gitta skuvlabiiredássái, vaikko guorahallamat *Sámi logut muitalit* eai leat goassege leamaš nu vuđolaččat čilgejuvvon dán dásis.

Kvalitehta sámegieloahpaheamis lea váttis meroštallat kvantitatiivva ektui. Livčče goitge leamaš ávkkálaš diehtit eambo go dan ahte oahpahuvo sámegiella vuosttaš- ja nubbingielladásis. Sámegieloahpahusa kvalitehta dáfus lea ovdamearka dihte mearrideaddjin man ollu diimmuid skuvllat fáallet oahpahusa sámegillii eará diimuin go sámegieldiimuin. Diekkár dieđut váilot. Eat ge mii dieđe maidige man ollu sámegieloahpahus biddjo olggobeallái dábalaš skuvlaáiggi. Diekkár dilálašvuohta váikkuha ohppiid guottuide fágii.

Kaisa Rautio Helanderis ja Yngve Johansenis lei *Sámi logut muitalit* 6 artihkal sámii báikenamain almmolaš luoddašilttain siskkobealde sámegiela hálddašanguovllus. Dása gávno almmolaš giellapolitihka dohkkehuvvon lágaiguin ja njuolggadusaiguin maid stáhta, fylkkat ja suohkanat leat geatnegahtton čuovvut. Artihkkalis čájehuvvui mángga dilálašvuođas ahte lágat eai leat čuvvojuvvon, ja čájehuvvui viidásit ahte váilu statistihka mii implementere mearriduvvon giellapolitihka. Čállit fertiiga ieža čohkket dieđuid ja ráhkadit statistihka mii dárbbášuvvo, vai sáhtta maidige dadjat Báikenammalága fáttameami geaidnošilttaid ektui.

Tore Johnsenis lei artihkal *Sámi logut muitalit* 2015 raporttas sámegiela birra Norgga girkus. Girku lea ieš ráhkadan statistihka movt sámegiella adno iežas barggus. Nu guhká go girku lea oassin stáhtas, de lea Sámelága mielde geatnegahtton geavahit sámegiela. Go girku ja stáhta eaba leat šat ovttas, de gáhččá diet geatnegasvuohta eret. Go Norgga girku lea nu nanus sámii birrasii, de lea sávahahtti ahte girku doalaha sámegiel geavaheami ja ain ráhkadit statistihka mii sáhtta muitalit vejolaš rievdamiid sámegielgeavaheami ektui.¹⁰

Eará artihkkaliin giela birra *Sámi logut muitalit* raporttain leat unnán ávžžuhusat juste statistihka vuodu ektui.¹¹ Earret dan ahte čujuhuvvo dasa ahte dárbbášuvvo statistihka mii sáhtta gozihit sámegiela geavaheami almmolaš hálddašeamis, ja ahte diehtit unnán sámegiela sirdimis ruovttuin.¹² Dan maŋemus namuhuvvon statistihka lea hástalus oazžut ráhkaduvvot, dan vuosttaža ges galggašii leat álkit.

8.6 Skuvla, alit oahpahus ja dutkan

Earret daid skuvlla birra artihkkaliid mat juo leat namuhuvvon (nugo artihkkalat giela birra vuodđoskuvllas), leat *Sámi logut muitalit* leamaš gávccii artihkkala mat ledje skuvlla, alit oahpahusa ja dutkama birra¹³.

¹⁰ Johnsen, Tore (2015): «Sámegiella Norgga girkus.» *Sámi logut muitalit* 8

¹¹ Antonsen, Lene (2015): «Giellaguovddážiid rávisolbmuidoahpahus.» *Sámi logut muitalit* 8

Rasmussen, Torkel (2013): «Sámedikke doarjagat sámegielaide.» *Sámi logut muitalit* 6

¹² Todal Jon (2013): «Sámi gielladili rievdamat Norggas hivvodaga ektui.» *Sámi logut muitalit* 6

¹³ Granseth, Tom (2015): «Joatkkaskuvlla oahpahusa čadaheapmi» *Sámi logut muitalit* 8

Johansen, Kevin (2015): «Sámegiel gáiddusoahpahus.» *Sámi logut muitalit* 8

Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdási SOF-guovllus -lassáneaddji sohkaealerohusat.» *Sámi logut muitalit* 1

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut muitalit* 2

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdási ja ássanbáiki.» *Sámi logut muitalit* 3

Broderstad, Ann Ragnhild og Broderstad, Else Grete (2011): «Sámi guoskevaš doavttirgrádbuvttadeapmi

Tromssa universitehtas» *Sámi logut muitalit* 4

Johansen, Kevin (2013): «Sámegiela oahppočuoggáidbuvttadeapmi alit oahpahas.» *Sámi logut muitalit* 6

Morthensen, Kari (2015): «Dutkanrádit – 40 jagi sámii dutkamii.» *Sámi logut muitalit* 8

Viđa dan gávccii artihkkalis leat čállit ieža čohkken dieđuid iešguđetlágan gálduin, vai sáhttet ráhkadit statistihka. Dat guoská daidda surggiide: doavttirgrádabuvttadeapmi sámegeielat fáttaiiguin (Else Grete Broderstad 2011), rávisolbmuid oahpahus sámegeielas (Lene Antonsen 2015), sámegeiela oahppočuoggáidbuvttadeapmi (Kevin Johansen 2013), sámegeiela gáiddusoahpahus (Kevin Johansen 2015), ja sámi dutkanprošeavttat (Kari Mortensen).

Artihkkalis rávisolbmuid sámegeiel oahpahusas 2015 ohcalii čálii, Lene Antonsen, maiddáii čohkkejuvvon statistihka mii čájeha *resursageavaheami* diekkár oahpahussii.

Dat golbma eará artihkkala skuvlla birra leat sápmelaččaid oahpahusdási birra, ja buot daid lea Yngve Johansen¹⁴ čállán. Johansen hukse daid artihkkaliid dieđuid vuodul SED-guovllus.

8.7 Politihkalaš oasálastin sápmelaččaid gaskas

Sámi logut mitalit leat leamaš guokte artihkkala politihkalaš oasálastima birra.¹⁵ Okta dan guovtti artihkkalis lei Sámedikke válgga válgaoasálastima birra, maid Torunn Pettersen čálii. Nuppi artihkkala dán fáttas čáliiga Per Selle ja Kristin Strømsnes ja lei sápmelaččaid politihkalaš oasálastima birra, mas ii lean sáhka dušše sámeapolitihka oasálastima birra.

Vuodđun dán artihkkalii Sámedikke válgga birra ledje dieđut maid čálii oaččui Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ja Sámedikkis. Ovdal 2005 lei váttisvuohta gávdnat dieđuid mat ledje kvalitehtasihkaraston. Loguid dan ovddit áigodagas ii lean vejolaš oazžut elektrovnnalaš formáhtas. 2005 rájes rievddai diet.

Dat iešalddis mitala ahte Sámedikki jienastuslohku lea buoremus registtar mii gávdno go galgá ráhkadit kvantitatiiva guorahallamiid Sámedikke válgga birra.

Dat nubbi artihkal politihkalaš oasálastima birra huksejuvvui golmma lávdegoddeiskadeapmái, *Borgarvuodáiskadeapmi* mii lei riikaviidosáš, *Borgarrollaiskadeapmi*, mii lei viđa Finnmárkku suohkana birra ja *Sámedikke válggaiskkadeapmi*, mii čađahuvvui maŋŋil 2009 Sámedikke válgga. Oasálastit dan maŋemus iskkadeamis ledje vuorbáduvvon sin gaskkas geat ledje dieđihuvvon Sámedikke jienastuslohkui.

Lei rievddadeaddji vástádušproseanta dain iskkademiin, unnimus lei Sámedikke válgaisskkadeamis.

¹⁴ Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdási SOF-guovllus –lassáneaddji sohka-bealerohusat.» *Sámi logut mitalit 1*

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut mitalit 2*

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdási ja ássanbáiki.» *Sámi logut mitalit 3*

¹⁵ Pettersen, Torunn (2010): «Jienastuslohku ja Sámedikke válggaid válgaoasálastin Norggas 1989-2009.» *Sámi logut mitalit 3*

Selle, Per og Strømsnes, Kristin (2012): «Sápmelaččat bellodagain ja válggain.» *Sámi logut mitalit 5*

8.8 Diedut sámi mediaid birra

Sámi logut mitalit lea leamaš okta artihkal media birra. Artihkal lei oasálastima, viidodaga ja rámmaeavttuid birra sámi mediain, maid Johan Ailo Kalstad¹⁶ čálii. Dás lea čálii atnán mediaid iežaset jahkášaš statistihkaid, geavaheddjiid iskkademiid ja NRK jahkediedáhusaid (earenoamážiid NRK-Sámis) ja mediabearráigeahču dieđuid. Čálii sáhtii geahččat fuomášumiid Eli Skogerbø sámi media rapportta vuodul, maid son 2000 čálii, ja dat ges lei huksejuvvon lávdegoddeiskadeami vuodul. Gávndnojedje maid eambo lávdegoddeiskadeami maid sáhtii geavahit.

8.9 Biras ja resursahálddašepmi

Sámi guovlluid biras ja resursahálddašeami fáttá birra ii ge leat čállon go okta artihkal, maid Ole Bjørn Fossbakk lea čállán¹⁷. Čálii čállá guhkes ja vuđolaččat čilgejuvvon datavuodu birra ja man álki dahje man váttis lea gávndat dieđuid fáttá birra.

Boraspirohálddašepmi ja Finnmárkkuoopmodat leat váldo aktevrrat dás. Logut bivddu ja guolásteami birra gávndojit Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas. Čálii moittii earenoamážit Finnmárkkuoopmodaga go dahket iežaset loguid dárbbasmeahtun váddása duohken.

Lassin dieđuide SED-guovllus, lea Fossbakk maddái gávndat dieđuid lullisámi boazoorohagain. Go geavaha dieđuid boazoorohagain, de gokčá dán oktavuodas bures sámi beroštumiid olggobealde SED-guovllu.

8.10 Oppalašgova artihkkalat

Paul Inge Severeide lea čállán golbma artihkkala maid lea gohčodan “Sámi logut”.¹⁸ Dat artihkkalat leat almmuhan statistihkaid mángga servodatsuorggis. Dás lea statistihkaid kommenteren oanehaččat, ja ulbmil artihkkaliiguin lea leamaš ahte lohkkiide galggai leat vejolaš čuovvut rievdamiid jagis jahkái – maddái servodatsurggiin mat eai leat gieđahallon dain guhkit artihkkaliin.

Eanas dain statistihkain maid birra lea leamaš sáhka, leat ráhkaduvvon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieđuid vuodul SED-guovllus. Boazoealáhusstatistihkkii ja skuvlla giellastatistihkkii gal ii guoska dát.

¹⁶ Kalstad, Johan Ailo (2010): «Sámi mediat – oasálastin, viidodat ja rámmaeavttut.» *Sámi logut mitalit* 3.

¹⁷ Fossbakk, Ole-Bjørn (2011): «Biras ja resursahálddašepmi sámi guovlluin» *Sámi logut mitalit* 4.

¹⁸ Severeide, Paul Inge (2013, 2014 og 2015): «Sámi logut.» *Sámi logut mitalit* 6, 7 ja 8.

8.11 Čeahkkáigeassu

SGD logut SED-guovllus orrot doaibman bures vuodđun sámi servodaga guorahallamiidda, earenoamážiid demografijja ja ealáhuseallima guorahallamiidda. Oktiibuot 14 artihkkala *Sámi logut muitalit* raporttain huksejit eanas SGD dieđuid vuodul SED-guovllus. Jus eai livčče leamaš diekkár logut, de livčče ollu váddásit guorahallat rievdamiid sámi servodagas Norggas. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku ávžžuhit SGD ain viidásit buvttadit dakkár sorttat statistihka.

Sámi logut muitalit artihkkalat čájehit ahte muhtin sámi servodatsurggiin eai gávdno čohkkejuvvon dieđut. Lea ágga geahččat lagabui movt boahhteáiggis galggašii čoaudit dan.

Jus galgá sáhttit guorahallat fáttáid nugo ovdamearkka dihte sápmelaččaid dearvvašvuodas ja movt buolvvaid gaskka sirdit sámegeala, de livčče sávuhahtti oazžut čearddalaš statistihka lassin statistihkkii geográfalaš SED-guovllu. Nugo leat oaidnán, de jearai Paul Inge Severeide dien gažaldaga juo dan vuosttaš *Sámi logut muitalit* raporttas 2008. Severeide guorahalai dalle jus livčče vejolaš ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna”, mii lea heivehuvvon dálá registariid mielde, nugo ovdamearkka dihte álbmotlohkan 1970, boazobargiid registtar ja Sámedikki jienastuslohku.

Ásahit diekkár sámi statistihkalaš populašuvnna lea veardiduvvon, muhto lea biddjon eret. Okta sivva manne árvalus lea biddjon eret, lea ahte lea eahpesihkarisvuolta jus dáinna vuodđomateriálain mii juo gávdno, olaha buot čearddalaš sápmelaččaid. Fuomášuvvui ahte lei jáhkehahtti ahte stuora oassi sápmelaččain gáhčašii olggobeallái. Eará sivva duvdilit árvalusa eret lei juridihkalaš ja persovdnagáhhttenrievttalaš hástalusat, mat leat čadnon diekkár populašuvnna ásaheapmái. Dieid beliid ferte dárkilit guorahallat jus galggašii geahččalit ásahit statistihkalaš sámi populašuvnna.

Mii Sámi statistihka guorahallanjoavkkus diehtit ahte leat earát go mii geat leat váldán oktavuoda SGD ráhkadahttit statistihka sámegeologiiguin Norggas. Buoret diehtu dan gielladilis mii duohtavuodas lea, livččii dárbbalaš boahttevaš almmolaš giellaplánemii. Vuohki movt sáhtášii oazžut dakkára doibmii ii leat dat seamma ahte ásahit sámi statistihkalaš populašuvnna, muhto dás baicca livččii giella, iige čearddalašvuolta guovddájis.

Ovdal go sáhtta ásahit vuoddu dakkár sámi giellastatistihkkii, de lea dárbbalaš vuđolaš metodačielggadeapmái, ja lea maid dárbu čielggadit riektegažaldagaid. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku áigu rávvat ahte diekkár metodačielggadeapmi biddjošii johtui ja dat juridihkalaš gažaldagat dan ektui čielggaduvvošii.

8.12 Rávvagat

Registara birra

SGD berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieđuid vuođul.

- Berre maid čielggadit jus dálá diehtogálduid vuođul lea metodalaččat vejolaš ásahit “statistihkalaš sámegielaš populašuvnna” (mii ii leat huksejuvvon čearddalašvuoda ektui, muhto giela). Daid juridihkalaš beliid dán ektui berre maiddái čielggadit.
- Daid persovdnagáhttenrievttalaš beliid dan ektui jus boahhteáiggis galggašii ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna” (huksejuvvon čearddalašvuoda ektui) berre maid čielggadit.

Doaibmi statistihka birra

Berre gávdnot statistihka

- mii čájeha rievdamiid movt sámi guovlluid olbmot ovtastit iešguđetlágan ealáhusaid
- mii čájeha gosa šaddet dat olbmot geat heitet ealáhusaiguin, mat leat unnume.
- mii addá midjiide eambo dieđuid go dál olgoriikkalaččaid birra geat oanehisáigge orrot sámi guovlluin
- mii muitala man ollu vuodđoskuvllain oahpahuvo sámegillii.
- mii muitala man ollu sámegiella oahpahuvo earret dábálaš skuvlaáigge
- mii muitala movt gáiddusoahpahu rievddada sámegielloahpahu ja makkár giellaoahpahu gáiddusoahppu ovtastuvvo
- mii registrere rievdamiid sámegiellaheamis almmolaš hálldašeamis
- mii registrere sámegiellaheami girkus maiddái maŋŋil go girku ii leat šat oassin stáhtas
- mii sáhtta registreret movt fátmasta doaibmi lágaid, omd. movt báikenammaláhka biddjo doibmii almmolaš šiltaide
- mii sáhtta čájehit movt sámi guoskevaš dutkan ja alit oahppu (nie go oahppočuoggáidbuvttadeapmái, doavttirgrádaid lohku, dutkanprošeavttaid lohku maid Norgga dutkanráđdi ja earát leat ruhtadan)

Dasa lassin lea sávahahtti ahte statistihka masa lea stuora servodatberoštupmi, nugo ovdamearkka dihte Finnmárkkuopmodaga statistihka, dahkkošii nu álkin go vejolaš rabasin buohkaide.

Survey-iskkadeapmi

- berre digaštallat jus livččii vejolaš oažžut sámi čearddalašvuodadefinišuvnna, mii boahhteáiggis sáhtta geavahuvvot eambo dutkiin, vai buorebut sáhtášii buohtastahttit iskkademiid bohtosiid